

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.019 у
Київському університеті
імені Бориса Грінченка
доктору педагогічних наук,
професору кафедри теорії
та історії педагогіки
Педагогічного інституту
Желановій Вікторії В'ячеславівні

ВІДГУК

офіційного опонента **Березівської Лариси Дмитрівни**, доктора педагогічних наук, професора, член-кореспондента НАПН України, директора Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського НАПН України на дисертаційну роботу **Матюшинець Яни Володимирівни** «Гене́за ідей розвивального освітнього середовища дітей у вітчизняній педагогічній думці (кінець ХІХ – 20-ті рр. ХХ ст.)», подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка

1. Актуальність теми дослідження. Реформування освіти в Україні в умовах її інтеграції до світового освітньо-наукового простору, упровадження нових державних стандартів дошкільної, початкової освіти та професійних стандартів підготовки вихователя ЗДО і вчителя ЗЗСО (початкових класів) у руслі реалізації реформи «Нова українська школа» актуалізують наукову проблему про витoki та еволюцію ідей розвивального освітнього середовища у вітчизняній педагогічній думці наприкінці ХІХ – 20-х рр. ХХ ст. у різні історичні відрізки: імперська доба, доба Української революції, ранній радянський період. У цей час вітчизняні педагоги розробляли наукове підґрунтя української освіти та педагогіки в контексті кардинальних суспільно-політичних, соціально-економічних змін і педагогічних детермінант. Актуальність і доцільність дослідження підтверджено низкою суперечностей, що висвітлені в дисертації. З огляду на це, а також через відсутність в українській історіографії цілісної історико-педагогічної розвідки про розвиток ідей розвивального освітнього середовища у вітчизняній педагогічній думці у визначених хронологічних межах актуальність рецензованої дисертації не викликає сумнівів.

Дисертаційне дослідження Я. В. Матюшинець виконано відповідно до наукової теми Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка: «Нова стратегія професійної підготовки педагога в умовах євроінтеграції» (реєстраційний номер 0116U002963). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол від 14 грудня 2017 р. №12) та уточнено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол від 28 жовтня 2021 р. № 9).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Я. В. Матюшинець на достатньому науковому рівні обґрунтувала вибір теми, визначила мету, завдання, об'єкт, предмет, хронологічні й територіальні межі дослідження, наукову новизну здобутих результатів, чітко умотивувала використання обраних методів дослідження (пошуково-бібліографічний, хронологічний, герменевтичний, аксіологічний та ін.) з урахуванням специфіки історико-педагогічних розвідок.

У джерельній базі дослідження охоплено широкий спектр матеріалів, необхідних для дослідження теми. Зокрема, здобувачкою проаналізовано матеріали із фондів архівних установ України (Центрального державного історичного архіву України у м. Києві; Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, а також колекції Педагогічного музею України; Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського; Архіву рідкісних видань і рукописів для науки та освіти Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна).

Достовірність наукових результатів дисертації забезпечується не лише різноманітною джерельною базою (292 найменування, з яких – 59 архівних справ), а й об'єктивністю, логічністю викладу матеріалу, еквівалентним вибором зазначених вище методів дослідження.

Теоретичні та прикладні компоненти дисертації підпорядковано реалізації основних завдань дослідження. У *першому розділі* дисертації «Ідеї розвивального освітнього середовища для дітей у вітчизняній педагогічній думці як наукова проблема» висвітлено історіографію та джерела дослідження; розкрито базові поняття дослідження; розроблено періодизацію розвитку ідей розвивального освітнього середовища для дітей в історико-освітній ретроспективі (1899–1930), що дало змогу цілісно реалізувати перше і друге завдання дослідження.

У дисертації всебічно проаналізовано поняттєво-категоріальний апарат дослідження відповідно до тогочасних трактувань та зумовленості змін у перебігу переорієнтації мети, завдань, змістово-методичного забезпечення розвивальних освітніх середовищ для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку того часу.

Заслуговує на увагу розроблена у дисертації авторська періодизація поступу ідей розвивальних освітніх середовищ дітей у вітчизняній педагогічній думці (кінець XIX – 20-ті рр. XX ст.), що засвідчує її цілісність та наукоємність.

Доречно зазначити, що авторкою дисертації подано власну інтерпретацію понять: «вітчизняна педагогічна думка» (у поступі історії в хронологічних межах дослідження), «розвивальне освітнє середовище», «ідеї розвивального освітнього середовища» задля цілісного розкриття досліджуваного історико-освітнього явища.

Я. В. Матюшинець на належному рівні розкриває зміст законодавчих, нормативних документів і програм, висвітлює ідеї та практики педагогів, оприлюднені у тогочасних журналах і газетах, на макро- та мікроісторичних рівнях. Такий підхід забезпечив цілісний і системний неупереджений аналіз поступу ідей розвивального освітнього середовища дітей у вітчизняній педагогічній думці у період 1899-1930 рр., зумовленого запитами тогочасного суспільства до навчання, виховання й розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Відповідно до третього завдання дослідження у *другому розділі дисертації* «Внесок вітчизняних педагогів у розвиток ідей щодо розвивального освітнього середовища для дітей (1899–1930)» дисертанткою висвітлено погляди вітчизняних педагогів на становлення та розвиток ідей про розвивальне освітнє середовище дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Авторкою виявлено, що в означених хронологічних межах дослідження ідеї про розвивальні освітні середовища трансформувалися відповідно до потреб тогочасного суспільства й реалізувалися в різних формах. Вартісною у дослідженні є також характеристика новаційних ідей провідних на той час вітчизняних педагогів. Позитивно, що здобувачка розкрила внесок відомих (Б. Грінченко, Н. Лубенець, О. Музиченко, С. Русова, Я. Чепіга та ін.) і маловідомих педагогічних персоналій у розвиток ідей про розвивальні освітні середовища для дітей (М. Бжезинський, Б. Борович, А. Дараган, І. Лазаревич, Ю. Карпінська, М. Володькевич та ін.), що збагачує науковий історико-освітній простір новими знаннями та є

внеском у розвиток педагогічної біографіки. При цьому вона показала вплив зарубіжних педагогів (М. Монтесорі, С. Холл, Ф. Фребель та ін.) на українську педагогічну думку та освітню практику.

З огляду на четверте завдання у *третьому розділі дисертації* «Упровадження ідей про розвивальні освітні середовища в практику дошкільних установ і початкових шкіл (1899–1930)» авторкою розкрито особливості впровадження виокремлених ідей вітчизняних педагогів про розвивальні освітні середовища у практику діяльності дитячих садків, дитячих клубів, дитячих майданів, осередків, початкових народних училищ, дитячих будинків та дитячих містечок. Задля аналізу особливостей впровадження цих ідей дисертанткою схарактеризовано зміст програм діяльності дитячих садків і початкових шкіл, планів занять та уроків, документів (План дитячого садка А. Винарської в м. Києві (1905), Орієнтовна програма занять в дитячому садку (від 4 до 8 років) на Шулявці у м. Києві при Київському товаристві народних дитячих садків (1910), План дитячого садка в м. Києві під керівництвом А. Равич-Шасткевич (1911), Програма занять у дитячому садку на Печерську у м. Києві під керівництвом Н. Тутковської (1911), План занять у дитячому садку в м. Києві на Солом'янці під керівництвом А. Дем'яновської (1914), Навчальний план дитячого садка у дачному селищі Святошин під керівництвом О. Вікторівської (1915), Орієнтовна програма з природознавства для першого ступеня єдиної трудової школи (1919), Програма рукоділля для першого ступеня трудової школи (п'ять перших класів) (1919) тощо), у яких висвітлено вимоги до предметно-розвивального середовища дитячих установ, що уможливили виявлення причинно-наслідкових зв'язків досліджуваного явища.

Цікавим для сьогодення є описаний здобувачкою досвід практичної роботи працівників закладів дошкільного виховання (Н. Лубенець, Н. Сингалевич, А. Шледь та ін.), які широко використовували ідеї та здобутки зарубіжних педагогів.

Висновки до розділів та загальні висновки дисертації сформульовано відповідно до завдань дисертації та підтверджують актуальність теми дослідження. Дисертація Я.В. Матюшинець за змістом, обсягом і формою є самостійним завершеним дослідженням.

Зазначимо, що дисертація вирізняється змістовністю та цілісністю, що свідчить про сформованість у здобувачки методологічної культури, умінь здійснювати науковий пошук, робити висновки, узагальнення, проводити зіставний аналіз, робити відбір джерел, критично їх аналізувати,

узагальнювати теоретичні надбання попередніх дослідників.

Загалом на основі глибокого і системного аналізу проблеми авторкою зроблено переконливі та виважені висновки до розділів і загальні висновки, що відповідають ключовим домінантам рецензованого дослідження та поставленій меті. Вони є обґрунтованими та науково достовірними.

Позитивним у рецензованій дисертації є також наявність слушних додатків, які вдало доповнюють її зміст. Презентований фактологічний матеріал не лише збагачує історико-педагогічне знання щодо досліджуваного феномену, а й є важливим у практичному вимірі, зокрема для нинішніх пошуків нових підходів до реформування дошкільної та початкової освіти в Україні.

3. Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше системно й цілісно розкрито становлення й розвиток ідей про розвивальне освітнє середовище для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у вітчизняній педагогічній думці (1899–1930) в умовах трансформації цілей дошкільного виховання і початкового навчання, набуті нові знання розширили дослідницьке поле наук про освіту. Розроблено періодизацію на засадах проблемного, герменевтичного, системного, комплексного та інтегрованого підходів, що уможливило виокремлення трьох періодів і етапів в них у проміжку історичного часу 1899–1930 рр. та дало змогу схарактеризувати розгортання в педагогічній думці ідей про розвивальне освітнє середовище для дітей за критеріями суспільної зумовленості та дидактичним чинником.

Висвітлено внесок вітчизняних (українських) педагогів у розвій ідей про розвивальне освітнє середовище для дітей: обопільність ідей про розвивальне освітнє середовище для дітей у вітчизняній і зарубіжній педагогічній думці та практику упровадження цих ідей у програмове забезпечення функціонування дитячих садків і початкових шкіл; створення сприятливих середовищ для збереження життя і здоров'я дітей дошкільного і молодшого шкільного віку; створення розвивальних середовищ на засадах природовідповідності; облаштування освітніх розвивальних осередків для розумового, фізичного, морального розвитку дітей і підготовки їх до навчання в школі; провідну роль вихователя, вчителя у розвивальному освітньому середовищі; наповнення національним змістом розвивального освітнього середовища для дітей; трудовий і самодіяльний зміст розвивальних навчальних середовищ; соціальний зміст функціонування розвивальних середовищ; використання дидактичних матеріалів у

розвивальних середовищах для дітей; ідея сумісних середовищ для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.

Уточнено та обґрунтовано ключові поняття дослідження – «розвивальне освітнє середовище» та «ідеї розвивального освітнього середовища».

Подальшого розвитку набули систематизація та класифікація джерельної бази й історіографії дослідження з урахуванням проблемного і комплексного критеріїв відповідно до виокремлених принципів: системності, інтердисциплінарності, достовірності, зумовленості внутрішніх соціально-педагогічних зв'язків розвитку історико-педагогічного явища.

4. Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено в 14 наукових публікаціях, у тому числі: одноосібних – 10, у співавторстві – 4; із них: публікацій у періодичних наукових виданнях, що увійшли до переліку фахових видань України, – 5; публікацій у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, – 2, публікацій у виданнях, що містяться в наукометричних базах, окрім Web of Science Core Collection та Scopus, – 1, інших наукових публікацій – 5, розділ колективної монографії – 1. На достатньому рівні обґрунтовано особистий внесок здобувачки у статті, написані у співавторстві.

5. Практичне значення одержаних результатів. Основні положення, узагальнені висновки, фактологічний матеріал можуть бути використані для оновлення змістових модулів «Історія освіти», «Педагогіка дошкільна» навчальної дисципліни «Педагогіка», урізноманітнення тематики курсових і дипломних робіт для здобувачів першого (бакалаврського) і другого (магістерського) рівнів вищої освіти спеціальностей «Дошкільна освіта», «Початкова освіта». Окремі положення дослідження можуть бути корисними для адаптації в освітнє середовище закладів дошкільної освіти (ЗДО) та закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) НУШ, у системі підвищення кваліфікації вчителів в обласних інститутах післядипломної педагогічної освіти; слугувати для розширення спектра наукових проблем дослідницьких проєктів у діяльності «Історико-педагогічних студій».

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Мукачівського державного університету (акт про впровадження від 30 серпня 2021 р. № 1383), Відокремленого структурного підрозділу «Івано-Франківський фаховий коледж Прикарпатського національного університету імені Василя

Стефаника» (акт про впровадження від 08 вересня 2021 р. № 09/03-05/324), Київського університету імені Бориса Грінченка (акт про впровадження від 02 вересня 2021 р. № 29-н).

б. Зауваження та дискусійні положення до дисертації. Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення результатів дисертації, звернемо увагу на окремі дискусійні положення та висловимо деякі зауваження й побажання до змісту роботи:

1. Правомірно, що верхню межу дисертації окреслено 1930-м роком, що зумовлено остаточним переведенням ідей про розвивальне освітнє середовище для дітей у русло класового виховання. Наведене міркування обґрунтовується документальним джерелом («Матеріали сесії Українського науково-дослідного інституту педагогіки» (1930)). Водночас доцільніше було б послатися на документ, який регламентував зміни у вітчизняній педагогічній думці в руслі уніфікації української освіти в радянську за зразком російської.

2. Викликає сумнів назва підрозділу 2.3. «Трансформація ідей педагогів попередніх періодів про розвивальне освітнє середовище для дітей у радянську добу (1919–1930)» і відповідне означення другого періоду як «попередніх періодів» періодизації поступу ідей розвивального освітнього середовища для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у вітчизняній педагогічній думці. На наш погляд, доцільно було б вилучити словосполучення «попередніх періодів», назвавши якісні характеристики змін, і додати словосполучення у «ранню радянську добу».

3. У авторській періодизації поступу ідей розвивальних освітніх середовищ дітей у вітчизняній педагогічній думці (1899–1930) Я. В. Матюшинець визначено критерії – дидактичний та суспільної зумовленості розвитку освітніх явищ з урахуванням яких здійснюється поділ на три періоди (с. 77). У змісті дисертації варто було б обґрунтувати, чому саме було обрані ці критерії.

4. У підрозділах 2.2 і 3.2 здобувачка здійснила спробу розкрити проблему про розвивальні освітні середовища для дітей у поглядах українських педагогів і нормативних документах українських урядів доби Української революції (1917–1921) в умовах розбудови нової української освіти на основі найпередовіших здобутків світової та вітчизняної педагогічної науки й практики. Проте доцільно було показати особливості освітньої політики українських урядів щодо досліджуваного явища. У цей час назва держави та урядів змінювалися, про що варто було зазначити.

5. Для розкриття досліджуваної проблеми у добу Української революції (1917–1921) варто було б ретельніше вивчити історіографію питання та попрацювати з фондами Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, зокрема з Ф. 2201 Міністерство освіти Української Держави, Ф. 2581 Міністерство народної освіти Української Народної Республіки та ін.

Разом з тим висловлені зауваження та побажання мають дискусійний характер, не знижують загальної позитивної оцінки рецензованої дисертації та є лише приводом до наукової дискусії.

Текст дисертації, проаналізований офіційним опонентом, відповідає дотриманню здобувачкою вимог академічної доброчесності в повному обсязі.

7. Загальна оцінка дисертації.

Дисертація «Гене́за ідей розвивального освітнього середовища дітей у вітчизняній педагогічній думці (кінець XIX – 20-ті рр. XX ст.)» є завершеною науковою працею, в якій її авторкою, **Матюшинець Яною Володимирівною**, досягнуто нових науково обґрунтованих результатів, що в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має значення для розвитку української історико-педагогічної науки.

Дисертаційна робота відповідає Тимчасовому порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167 (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (зі змінами), а її авторка **Матюшинець Яна Володимирівна** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент:
доктор педагогічних наук,
професор, член-кореспондент
НАПН України, директор Державної
науково-педагогічної бібліотеки
України імені В.О. Сухомлинського
НАПН України

Лариса БЕРЕЗІВСЬКА

Відрук отримано
11.12.2021 р.
Також скаржились зовнішній
нашій вченої раді
ДФ 26.133.019

В. Мещеряков - Мещерякова В. В.